

Neca Jovanov

A TUDOMÁNY HELYZETE ÉS SZEREPE A TERMELŐERŐK, VALAMINT A TÁRSADALMI RENDSZER FEJLESZTÉSÉBEN

I.

A TUDOMÁNY ÉS A TERMELŐERŐK

A tudomány jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget vállalhat, illetve vállalnia kell:

- a) a termelőerők összetételének társadalmi átszervezésében,
- a) a termelőerők hosszú távú fejlesztési irányvonalának kidolgozásában,
- c) az átszervezés intenzitásának (dinamikájának) tervezésében, valamint a hosszú távú fejlesztési koncepció megvalósítási intenzitásának meghatározásában.

A tudománynak a társadalmi termelőerők átszervezésében és fejlesztésében vállalt ilyen szerepe mellett a következő érvek szólnak:

1. A közgazdaságtudomány teoretikusai szerint abban a társadalomban változik leginkább a termelőerők szerkezete (struktúrája), amelyben az egy főre eső nemzeti jövedelem megközelítően 500 és 2500 dollár között alakul. Valójában e két értékhatár (az 500—2500 dolláros nemzeti jövedelem) között következnek be jelentős gazdasági, technológiai, különösképpen pedig a termelés szerkezeti és mennyiségi változások, amit szükségszerűen kisebb-nagyobb szociális konfliktusok kísérnek, vagyis leginkább megváltozik a társadalom termelőerőinek szerkezete is. Jugoszlávia ezek szerint fejlődésének éppen abban a szakaszában van, amikor a legkifejezettebben változik, formálódik a termelőerők összetétele, hogy a későbbiek folyamán a termelés és szolgáltatások struktúrájának lényegesebb változása és minden különösebb szociális megrázkódtatások nélkül stabilizálódjon és fokozottabb intenzitással továbbfejlődjön.

A termelőerők struktúrájában bekövetkező változások, vagyis a termelőerők formálásának folyamata — feltételesen állítva — tehát az új

termelőerők többnyire a politikai testületek elhatározása révén, döntése alapján jönnek létre és formálódnak, de ezek a döntések is többnyire voluntör módon születnek, a tudomány jelentősebb és felelősségteljesebb részvétele nélkül. Más szóval, ez azt eredményezi, hogy a tudománynak nincs jelentősebb része a termelőerők átszervezésében, nincs jelentősebb szerepe és nagyobb felelőssége a határozathozatalban sem, amely ténylegesen is és jogilag-formailag is meghatározza a termelőerők átszervezésének folyamatát a társadalomban.

A termelőerők átszervezésében gyakorolt voluntör határozat- és döntéshozatal számos negatív következménnyel jár. A legjelentősebb negatív következmények közé sorolható először is az akkumulációnak túlzott összpontosítása a területi politikai hatalom erőszakos inszisztálására a munkásosztály és a társult munka öngazgatási intézményeinek tényleges beleegyezése nélkül, valamint a felhalmozott eszközökkel való rendelkezés, ugyancsak a munkásosztály tényleges részvétele és ellenőrzése nélkül, a dolgozók öngazgatási intézményeinek részvétele nélkül, amelyeket pedig jogilag-formailag, az alkotmány, a törvények és a legfontosabb politikai dokumentumok szerint is leginkább megillet annak joga, hogy döntsenek a megvalósított javakról, az akkumulációról és annak, egyelőre még szükségszerű, összpontosításáról. A másik negatív következmény a túlméretezett beruházások, amelyek a jugoszláv gazdasági lehetőségeket tekintve, a hazai és külföldi bankok által folyósított valamennyi lehetséges kölcsön ellenére sem valósíthatók meg. Ha ezek a beruházási elképzelések, vagy határozatok valamiképpen mégis megvalósulnának az a jövőben a termelőerők struktúrájának negatív alakulását eredményeznék, ugyanis a jelenlegi beruházási határozatok (29 000 van belőlük) valóraváltásával megkétszereződnének, vagy megháromszorozódna a pillanatnyi kapacitások. Márpedig (1) a jelenlegi beruházási tervek tévesen formálják a termelőerők szerkezetét, mindennek előtt a termelés és szolgáltatások struktúráját és mennyiségi terjedelmét, (2) ezenkívül már most egészen bizonyosan tudjuk a tervbe vett létesítmények termékeire, szolgáltatásaira nincs szükség, legalábbis nem ilyen mennyiségben, mert nincs irántuk megfelelő kereslet sem a hazai sem a külföldi piacon. A harmadik negatív következmény az, hogy a túlzott akkumuláció összpontosítás egyfelől a gazdaság újratermelési képességét és az öngazgatás anyagi alapját viszonylag hosszú ideig az egyszerű újratermelés szintjére süllyeszti, másfelől pedig a társadalmi-politikai közösségekben (minden szintű társadalmi-politikai közösségben), az öngazgatási érdekközösségekben, a biztosítási intézetekben, a külkereskedelemben, de legkiváltképp az ügyviteli bankokban állandó eszközfelesleg jelentkezik. Az említett közösségek és szervezetek (az állami és jórészt a politikai és gazdasági bürokrácia, a technokraták különböző szakmai és tudományos érveinek támogatásával) viszonylag hosszú ideje gazdasági fölényben vannak a társult munkával szemben. Dominációjukat kiterjesztették a munkásokra és azok jövedelmére, politikai hatalmuk erejével pedig, különösen a termelő gazdasági ágazatokban, viszonylag hosszú idő óta a

szakadék élén tartják az öngazgatást, szüntelen azt az illúziót táplálva a dolgozóknak, hogy ők (mármint a dolgozók) a társadalmi eszközökkel végzett munkájuk révén megvalósítják (1) a társadalmi tulajdonban lévő munkaeszközök irányítására való jogukat, (2) a teljes jövedelemmel való rendelkezés és nem csupán a személyi jövedelmi eszközök felosztásának jogát, (3) valamint döntően befolyásolják az új értékek megteremtésének feltételeit. Mindezt néhány politikai sablon folytonos ismételtetésével érik el, amelyek nagyjából így hangzanak: Ezentúl a társult munka dolgozói rendelkeznek a megvalósított javak összességével; a társult munka dolgozóinak teljességében uralniuk kell a társadalmi újratermelés folyamatát; dönteniük kell a társadalmi újratermelés minden szakaszáról stb.

A gazdasági és politikai hatalom ilyen arányú megosztása szolgáltatja minden bizonnyal a tényleges alapot dr. Dušan Dragosavacnak, a JKSZ Központi Bizottsága Elnöksége tagjának az alábbi kijelentéséhez: „**A FONTOS TÖRTÉNELMI FELADATOK EGYIKE, MEGSZÜNTETNI A KIZSÁKMÁNYOLÁST, A KÜLÖNBÖZŐ KIVÁLTSÁGOKAT ÉS TERMÉSZETESEN ÉRVÉNYESÍTENI A TELJES EGYENJOGÚSÁGOT**”. (Lásd a Borba 1979. január 29-én megjelent 26. számának 1. és 5. old.!) Ebből a tudomány mindenestre kijelölhetné saját feladatát: megmagyarázni hogyan lehetséges, hogy 35 évvel a szocialista forradalom után nálunk történelmi feladatnak számít megszüntetni a kizsákmányolást, a kiváltságokat és érvényesíteni az egyenrangúságot. A tudomány magára vállalhatná a feladatot, hogy tudományos magyarázatot adjon arra a kérdésre: kik nálunk tulajdonképpen a kizsákmányoltak, kik végzik a kizsákmányolást, milyen fokú a kizsákmányolás; mi ad a kizsákmányolóknak támpontot és milyen helyet foglalnak el a politikai hatalom felosztásában a kizsákmányoltak stb.

Az akkumuláció felhasználásáról és a termelőerők struktúrájáról való voluntör módon történő döntéshozatal fentebb vázolt és egyéb negatív következményei romboló hatással vannak a termelőerők kívánatos (tudományos módszerekkel történő) átszervezésére és a tudomány szerepére a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásában. Az említett negatívumok rombolóan hatnak a tudomány szerepére az átszervezés ütemének meghatározásában és arra is, hogy a tudomány megfelelő szerepet vállaljon a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciója megvalósítási intenzitásának megállapításában. Amennyiben a jogi szempontból már létjogosultságot nyert 29 000 beruházási terv megvalósulna, az a technológiai-gazdasági és termelési folyamatokra, valamint a termelőerőknek, öngazgatási szempontból kívánatos, átszervezési folyamatára igen-igen rosszul destruktívan hatna.

A pénzeszközök és beruházási eszközök, egyébként szükségszerű, de nem demokratikus módon történő koncentrációja és többnyire voluntör irányítása hatványozottan sürgetik a tudomány szerepének és felelősségének növelését a termelőerők formálásában, azzal a magától értetődő előfeltétellel, hogy a tudomány is a társadalom termelőerőéhez zárkózik

fel, azoknak szerves részét képezi. Abban az esetben a tudomány szerepe és felelőssége a termelőerők formálásában erősödik, de jellegénél fogva nem lesz azonosítható valamiféle a munkásosztálytól elidegenedett, valamiféle társadalmi hatalomként ráerőszakolt entelektüel elit gárda szerepével, mert a tudomány a termelőmunka és termelőerők integrális része, a munkásosztály eszmei és szociológiai szövetségese lesz, ezenkívül a szellemi és anyagi javak megteremtésének jelentős tényezője. Visszatérve a pénzeszközök és beruházás kérdésére, egy mondattal fogalmazva mondhatjuk, hogy az akkumuláció jelentős hányada téves kezekben összpontosul, mivel magyarázhatnák egyébként a nagy beruházási lázt és azt, hogy a beruházások nem kis hányada téves.

2. A jugoszláv gazdaságra és a társadalmi tevékenységekre is az utóbbi években a lendületes gazdasági-technológiai integráció folyamata jellemző, amelynek eredményeképpen kis létszámú, de távolról sem kellően körvonalazott újratermelési körök jönnek létre. Éppen emiatt ezeket az egységeket gyakran „nagy gazdasági-technológiai rendszereknek” is nevezik, formai-jogi szempontból tekintve pedig ezeket az összetett társmunka-szervezet elnevezéssel jelölik. Ezeknél rendszerint hiányzik egy-egy jelentős kiegészítő tevékenység, ahhoz hogy igazi újratermelési egységet alkossanak. Persze nem formális-jogi szempontból egészet alkotó munkaszervezetre gondolunk, hanem olyan rendszerre, amely n y i t o t t és állandóan v á l t o z ó újratermelési egészet alkot.

Ez többek között azt jelenti, hogy egy tudományos kutatóintézet, vagy oktató-nevelőintézet egyidőben több újratermelési körnek is integrális része lehet. Arról van szó tehát, hogy olyan egységes egészet alkotó újratermelési körök koncepciójának kidolgozása szükséges, amelyek (termelési körök) gerincét képezhetnék az öngazgatási szerveződés történelmi folyamatának, és amelyek egyben az államot mint közvetítőt kizárják a különböző, de egyébként egymást kiegészítő tevékenységek viszonyából, és nem csupán az államot, hanem minden egyéb közvetítő tényezőt kizárnának a ma még különböző, de a jövő újratermelési egységében egymást kiegészítő tevékenységek viszonyából. A mindennemű közvetítő tényezők kizárásával a jugoszláv társadalom előtt megnyitnánk a gyorsabb ütemű öngazgatási szerveződés útját — lehetővé tennénk, hogy a mikroszintról kiinduló öngazgatás globális társadalmi szinten érvényesüljön.

Mindaddig, amíg a ma még különböző, de a jövőben az újratermelési egységet alkotó körben egymást kiegészítő tevékenységek között közvetítő létezik, fennáll annak veszélye is, mégpedig reális veszélye, hogy a közvetítő (legyen az akár az állam, akár az öngazgatási érdekközösségek egyike) elidegenül azoktól, akik között közvetít, függetleníti magát tőlük, és mint elidegenült független hatalom fölébük kerekedik. Ezért is az újratermelési köröknek nem csupán az államot kell mint közvetítőt feleslegessé tenniük — és (Engels szavaival élve) fokozatosan a kőbalta, valamint rokka mellé a múzeumba helyezni —, hanem ugyanezt kell ten-

ni a többi közvetítővel, azokkal is, amelyek most még csak alakulóban vannak.

Ezt a folyamatot nem lehet sikeresen előkészíteni és megvalósítani a tudomány nagyobb és felelősségteljesebb hozzájárulása nélkül. Ismételten hangsúlyozva a tudományt nem egy, a munkásosztálytól elidegenedett, valamiféle társadalmi hatalomként ráerőszakolt elit gárda képviselné, hanem a társadalom termelőerőinek szerves alkotórésze lenne, ilyenformán integrális része az alakulandó újratermelési köröknek, egységeknek, és részese a szellemi, valamint anyagi javak termelésének.

Ezzel kapcsolatban három olyan példára, olyan területre kívánok rámutatni, ahol teljesen mellőztük a tudomány szerepét — bár nem vitás —, hogy szükség lenne rá.

Először is: az *összbevévelt véve alapul*, az EKONOMSKA POLITIKA című folyóirat összeállította a 200 legnagyobb gazdasági munkaszervezet jegyzékét. Ezeket gazdaságiaknak egyébként azért nevezzük, mert túlnyomórészt gazdasági tevékenységgel foglalkoznak, de a gazdaságit kiegészítő egyéb jelentős tevékenységet is folytatnak. A szóban forgó 200 nagyvállalat a gazdasági munkaszervezetek számát tekintve hazánk gazdasági vállalatainak mindössze 2,9 százalékát teszi ki. Ezzel szemben a 200 vállalat adja a jugoszláv gazdaság össz jövedelmének 52,5 százalékát és ezek foglalkoztatják a gazdaságban dolgozó alkalmazottak 40 százalékát. Felvetődik a kérdés, hogy gazdasági-technológiai és a társadalom öngazgatási szerveződése szempontjából igazolt-e ez a gazdasági folyamat és vajon milyen kilátásai vannak a gazdasági vállalatok 97 százalékát kitevő többi munkaszervezetnek, amelyek gazdasági erejüket és a foglalkoztatottak létszámát tekintve is többé-kevésbé a kisipari jellegű termelés és munkaszervezés szintjén vannak.

Másodszor: Az utóbbi néhány évben a társulási folyamatok több mint 5000. társultmunka-szervezetet öleltek fel. Azonban, a szóban forgó gazdasági-technológiai integrációs folyamatok mindössze 3 százaléka lépte túl a köztársaság, vagy autonóm tartomány határait, más szóval a munkaszervezetek csupán 3 százaléka társult más köztársaságbeli vállalatokkal. Nyilvánvaló, hogy a társulási folyamatokat jelentősen befolyásolták a társadalmi-politikai közösségek politikai tényezői, valamint a politikai-területen belüli piac gazdasági tényezői. Az említettek nagyban hátráltatták az alkotmányos koncepciókon alapuló egységes jugoszláv piac létrejöttét.

Bár a nemzeti (köztársasági) gazdaságról alkotott tézis politikailag vitatott és vereséget szenvedett a gyakorlatban, egy bizonyos fokig azonban mégis létjogosultságot nyert, és nem kis negatív hatással volt nemzeteink egymás közötti viszonyára. Fontos tehát felülvizsgálni a tudomány szerepét olyan újratermelési egységek kialakításában, amelyek nem a területi-politikai felosztottságra épülnek, lehetetlenné kell tenni az integrációs folyamatok politikai területi közösségeken belüli elzárkódását. és meg kell akadályozni a nemzeti (köztársasági) gazdaságok létesítését eltüntetve ezzel a hazai piacról az olyanfajta versengést (konkurenciát),

amely nemzeti konfliktusokat eredményez. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ennek a tézisnek semmi köze sincs bármiféle politikai unitarizmushoz, és nincs szándékomban ezzel tagadni, vagy kétségbe vonni a köztársaságok és tartományok alkotmányba foglalt jogait és kötelezettségeit.

Harmadszor: Bizonyos, hogy a termelőerők formálásának, átszervezésének folyamatában egyes gazdasági ágazatok, azaz egyes tevékenységek teljes egészében szükségszerűen megszűnnek, „kidobattatnak” a termelőerők struktúrájából, mint ahogyan bizonyos az is, hogy a termelőerők formálása, átszervezése folyamán új gazdasági ágazatokat kell majd fejleszteni, olyan tevékenységeket, amelyek kialakulásuknak még csak a kezdetén vannak, vagy még egyáltalán nem léteznek. Ez a tény megköveteli a tudomány nagyobb szerepvállalását először is, mert ilyen és erről szóló döntéseket nem lehet mikroszinten — a társultmunka-alapszervezetekben — meghozni. Egészen bizonyos ugyanis, hogy egyetlen társultmunka-alapszervezetekben sem — amelynek tevékenységére, termelésére, a termelési struktúra átszervezését követően nem lesz szükség — a dolgozók nem fognak maguk dönteni munkaszervezetük termelésének felszámolásáról, tevékenységének beszüntetéséről. Ellenkezőleg, minden eszközzel, beleértve a sztrájkot is, azért fognak küzdeni, hogy mindenáron fenntartsák munkaszervezetük tevékenységét, és tovább folytassák a termelést. Ilyen szempontból tekintve a dolgokra nagy-nagy fenntartással tekintek a szinte határtalan szanációs programokra és folyamatosan jelentkező veszteségekre azokban a gazdasági ágazatokban, amelyekről a tudománynak kell megállapítania, hogy a termelőerők és termelési struktúra átszervezési folyamatában egyáltalán fennmaradhatnak-e. Másfelől, arról, hogy mely gazdasági vagy tevékenységi ágazat nem létjogosult többé, és mely ágazatokat kell továbbfejleszteni, csak globális társadalmi szinten lehet dönteni, ebben pedig a tudománynak döntő szerepe kell hogy legyen. Ily módon lesz azután a tudománynak jelentősebb és felelősségteljesebb szerepe a termelőerők struktúrájának formálásában, a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásában, az átszervezés intenzitásának (dinamikájának) meghatározásában, valamint a hosszútávú fejlesztési koncepció megvalósításában.

3. Meglehetősen elterjedt és szinte megdönthetetlen az a felfogás, hogy a termelési technológia és a munkaszervezés ideológiai, valamint osztályszempontból semleges tényező. A felfogás negatív következményei többszörösek. Mindenekelőtt teljesen ellenőrzés nélkül vásároljuk a szabadalmakat az iparilag fejlett, főként tőkés országoktól, többnyire meghatározott multinacionális társaságoktól. Ez a tény sokdimenzionális negatív következménnyel van a jugoszláv társadalomra és gazdaságra nézve. Először: a multinacionális társaságok, amelyekről a hazai társultmunkaszervezetek a szabadalmat vásárolják konkurrens érdekeiket először is kiterjesztik az egyes jugoszláv vállalatok közötti konkurrens viszonyra is, annak reális lehetőségével, hogy negatívan befolyásolják a jugoszláv nemzetek egymás közötti viszonyát. Ilyesmire akkor kerülhet sor, ha a különböző köztársaságokban székelő társultmunka-szervezetek egymással

konkurrens viszonyban álló multinacionális társaságoktól, konkurrens viszonyban álló nemzeti érdekeltségű cégektől, vagy két tőkés ország konkurrens gazdasági ágazatától vásárolják meg ugyanannak a terméknek a gyártási szabadalmát. Másodszer: a fejlett tőkés államoktól ellenőrzés nélkül vásárolt gyártási szabadalmak miatt műszaki fejlődésünk nagymértékben a fejlett tőkés országoktól válik függővé, de méginkább a multinacionális érdekeltségű társaságoktól.

A multinacionális társaságoktól való technológiai függőségünk, amelyektől a szabadalmakat vásároljuk, szükségszerűen kiterjed gazdasági függőségünkre is. Tulajdonképpen a már közismert gyártásfolyamati imperializmusról van szó, ami nem más, mint a fejletlen államoknak a fejlett tőkés országok részéről történő technológiai és gazdasági „leigázása”. Az említett módszer révén a fejletlen országok, amelyek felszabadultak a től és államok politikai és katonai hatalma alól, most lassan, de szinte egészen biztosan „technológiai gyarmatokká” válnak, gazdaságilag a legfejlettebb tőkés államoktól, különösen pedig a multinacionális nagy társaságoktól függnek. Nemzetgazdaságunk sem mentes attól, hogy egy bizonyos mértékig technológiai gyarmattá váljon.

Már-már esdeklésnek hat Andrej Verbić, a Szlovén Gazdasági Kamara elnökének követelése, hogy a Szlovén Szocialista Köztársaság és a Horvát Szocialista Köztársaság Végrehajtó Tanácsa a külföldi cégeknél járjanak közre a krškoji atomerőmű felszerelése leszállításának késése miatt. Az amerikai vállalatok ugyanis annyit késnek a krškoji atomerőmű felszerelésének leszállításával, hogy már kérdésessé vált az atomerőmű felépítése, az építkezési költségek pedig a késés következtében annyira megnövekedtek, hogy a beruházók (Szlovénia és Horvátország) politikai intézkedésekkel kényszerülnek a munkaszervezetektől újabb, korábban nem tervezett eszközöket elvonni, és újabb hazai, valamint nemzetközi bankkölcsönöket felvenni. Egészen bizonyos, hogy a krškoji atomerőmű építése inkább a berendezéseket szállító amerikai cégek kezében van, mint a beruházást finanszírozó Szlovén és Horvát Szocialista Köztársaság hatalmában, vagyis a hazai kivitelezők kezében. Ez a példa jó tanúság lehet arra, hogy mi magunk hajlunk a technológiai imperializmussal szembeni engedékenységre, és bizonyos fokig technológiai gyarmattá leszünk. És miután idegen társaságok, cégek uralják gyártásfolyamatainkat, ezáltal kérdésessé teszik gazdasági függetlenségünket is, ami végső soron országunk önállóságára, helyzetére, a nemzetközi piacon és nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepére nézve is politikai implikációt von maga után.

Ebből eredően két olyan hosszú távú feladatot fogalmazhatunk meg, amit a tudománynak kell magára vállalnia, és amelyek csak úgy valósíthatók meg, ha a tudomány csatlakozva a társadalom termelőerőéhez, nagyobb szerepet és felelősséget vállal. Az első feladat ellenállni a technológiai imperializmus inváziójának, hogy elkerüljük a technológiai gyarmat sorsát. Tulajdon szakembereinket kell kiképezni, hogy fejlesszük gyártástechnológiánkat, munkaszervezetünket és ezáltal csökkentjük a

fejlett országoktól és multinacionális társaságoktól való technológiai és gazdasági függőségünket. A második feladat olyan gyártástechnológiai eljárások és munkaszervezési módszerek kidolgozása, amelyek — akár az öngazgatás — anyagilag és erkölcsileg is motiválnák a termelőket, hogy a lehető legjobban kifejlesszék alkotóképességüket, és ugyanakkor lehetővé tegyék az emberek számára, hogy alkotóképességüket az anyagi és szellemi javak megteremtésében korlátozás nélkül érvényesítsék. Az ilyen jellegű termelési technológia és munkamódszer kidolgozása ma minden bizonnyal egyike a legfontosabb feladatoknak, a megoldás kulcsa pedig elsősorban a tudomány kezében van. A megvalósítás lényegesen nagyobb beruházást igényel a fundamentális jellegű kutatómunkába, vagyis nem elégedhetünk meg csupán olyan kutatómunka finanszírozásával, amelynek eredményei közvetlenül a gyakorlatban érvényesíthetők és alkalmazhatók. Mellesleg szólva nekünk úgyszólván nincsenek is komolyabb befektetések a fundamentális kutatómunkába, mert ez nálunk fényűzésnek számít, amit a szabadalmak olcsóbb megvásárlásával indokolnak. Egyelőre, sajnos, az olyan kutatásokat finanszírozzuk csak, amelyeket „rövid eljárással” le lehet bonyolítani, és eredményeit azonnal a gyakorlatban alkalmazni lehet. Tulajdonképpen a gyakorlatban közvetlenül alkalmazható kutatások finanszírozásáról van szó csupán.

A fundamentális kutatásokba eszközölt beruházásokra és olyan termelési technológiai, meg munkaszervezési módszerek kidolgozására, amelyek az egész emberi potenciál alkotóképességét fokoznák és lehetővé tennék, hogy ezt a készséget korlátozás nélkül érvényesítsék azért van szükség, mert egyelőre még nem haladtuk túl azokat a nézeteket, melyek szerint a gyártástechnológia és munkaszervezés ideológiailag és osztályszempontból semlegesek, következésképp (e nézetek szerint) azt a gyártástechnológiát és munkaszervezési eljárást kell megvásárolni, amelyik legtermelékenyebb. Külön figyelmet érdemel a technológiai eljárás és munkaszervezési módszer termelékenységének kérdése, vagyis ennek megítélése, annál is inkább, mert elég szép számban találunk példát arra, hogy egyes vállalatok olyan gyártásszabadalmat vásárolnak meg a fejlett tőkés államoktól (például Svédországtól), amit ott a szakszervezet erélyes követelésére mint nem humánus, vagy nem gazdaságos termelési módot „kivontak a forgalomból”.

Amennyiben a fundamentális kutatásokba eszközölt befektetések révén megtalálnánk az öngazgatási rendszernek leginkább megfelelő és nagy termelékenységgű munkaszervezési formát, valamint termelési technológiát, akkor az öngazgatás (annak minden megnyilvánulási formájában), valamint a munkaszervezés és termelési technológia egyidejűleg mozgósítanák az egész emberi potenciált, hogy fejlessze alkotóképességét és az anyagi, valamint szellemi javak megteremtésében azt kifejezésre is juttassa minden korlátozás nélkül. Ily módon az öngazgatás, a munkaszervezés és termelési technológia egyidejűleg arra serkentenek az embereket (anyagi és erkölcsi szempontból is), hogy fejlesszék és realizálják alkotóképességüket, anyagi és szellemi javakat valósítva meg ezzel. Ezáltal az öngazga-

tás, a munkaszervezés és termelési technológia kumulálva — és hangsúlyozom — egyidejűleg az ember felszabadítását, az elidegenedés megszüntetését jelentené. Más szóval öngazgatási társadalmunk a történelmi folyamatban egyidejűleg válik öngazgatási, humánus és gazdasági tekintetben eredményes társadalommá. Ez lenne öngazgatási társadalmunk előnye a többi társadalmi berendezéssel szemben, egyben pedig ez történelmi létjogosultságát is megadná, és igazolttá tenné.

4. Szükségszerű követelményként jelentkezik a tudomány olyan jellegű koncepciójának kidolgozása, amely szerint a tudomány is a munka termelőerejét képezi, vagyis a termelőmunka egyik összetevőjét alkotja, és a tudományos-műszaki folyamat egyik legfőbb hordozója. Egyelőre, sajnos a társadalom területi, funkcionális és gazdasági felosztottsága miatt és a társadalomnak termelőmunkára mint fizikai tevékenységre, valamint tudományos tevékenységre mint fizikai adalékra való felosztottsága miatt ez utóbbi inkább csak gazdasági terhet jelent az ilyen (fizikai) értelemben vett termelőmunkára nézve. Erről az állásponttól kell megvizsgálni a tudományos tevékenység és a termelőmunka közötti jelenlegi közvetítők szerepét is, amelyek (mármint a közvetítők) azon egyszerű oknál fogva, hogy közvetítők nem tehetik a tudományt a munka és termelés integrális részévé. Sőt, ellenkezőleg, a formálisan felállított, intézményesített közvetítő objektíve társadalmi hatalmi központtá duzzad, amely hatalmából eredően — előbb, vagy utóbb — a tudomány és a termelés (a társult munka) fölé kerekedik és a közvetítő szerepét mellőzve a tudomány és termelés felett álló társadalmi hatalommá válik, elválasztva egymástól a tudományt és a termelőmunkát, hogy jogot formáljon tulajdon létezésére, erősödésére olyan két tevékenységi ágazat (a tudomány és a termelőmunka) közötti közvetítés „miatt”, amely tevékenységnek tulajdonképpen semmi szükségük közvetítőre.

5. A termelőerők, bár meglehetősen sok kilengéssel, mégiscsak az integráció irányában haladnak, a tudományos tevékenység pedig többé-kevésbé ellentétes irányba — a dezintegráció felé — halad. Egészen bizonyos, hogy a dezintegrált tudomány nem vállalhat magára jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget a termelőerők struktúrájának és fejlődési irányvonalának kidolgozásában, sem az átszervezés és a fejlődési irányvonal megvalósítási intenzitásának, (dinamikájának) meghatározásában. Ez annál is inkább lehetetlen, mert a tudományos tevékenység felaprózott, gazdaságilag és politikailag is kisebb területi közösségtől, vagy kisebb gazdasági-politikai egységektől függ, azokhoz kötődik. Ahhoz, hogy a tudomány a társadalmi termelés a termelőerők szerves részévé váljon, a tudományos tevékenységeknek feltétlenül társulniuk kell, és ezzel maximálisan csökkenteniük kell, az amúgy is szegényes tudományos-kutató potenciál elfecsérlését, ésszerűtlen elhasználását.

II.

A TUDOMÁNY ÉS A JUGOSZLÁV TÁRSADALOM ÖNIGAZGATÁSI SZERVEZETTSÉGE, VALAMINT A JUGOSZLÁV TÁRSADALMI RENDSZER

A tudománynak jelentősebb feladatot és nagyobb felelősséget kell vállalnia a jugoszláv társadalom öngazgatási szervezkedési koncepciójának kidolgozásában, az öngazgatási, politikai-gazdasági rendszer, tehát egészében a társadalmi rendszer kidolgozásában. Csakúgy nagyobb felelősséget és jelentősebb részt kell vállalnia a tudománynak a társadalmi koncepciók valóraváltási intenzitásának meghatározásában. A tudomány azonban pillanatnyilag nem töltheti be ezt a szerepet, mert a tudományos tevékenység — elsősorban a társadalmi tudományokról van szó — dezintegrált, felaprózott, sok kis tudományos-kutatóintézetre tagolódik, amelyek politikailag és gazdaságilag is kis társadalmi (területi, politikai és gazdasági) egységektől függenek. E körülmények következtében előre meghatározott a kutatások területe és tárgya is, és nagy mértékben a tudományos kutatómunkának a célja és eredménye is. Ezzel az előre meghatározott céllal és eredménnyel összhangban választják meg és alkalmazják azután rendszerint a megfelelő kutatási módszereket és eszközöket. A következmények nyilvánvalóak. Tekintve, hogy a jugoszláv társadalom, kisebb-nagyobb kilengésekkel ugyan, de mégis a társadalmi integráció irányába halad — az egységes jugoszláv társadalmi rendszer irányába — a tudomány csak úgy vállalhat magára jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget a társadalmi rendszer fejlesztési koncepcióinak kialakításában és megvalósításában, ha maga is az integráció, tehát az egyes tudományos tevékenységek társulása felé halad. Mivel jelenleg fennáll az eltérés az integráció felé haladó, azaz kialakulófélben lévő egységes jugoszláv társadalmi rendszer és a dezintegrált tudományos tevékenységek, kiváltképp a társadalmi tudományok között, ez egyik nyomós oka lehet annak, hogy elsősorban a Jugoszláv Kommunista Szövetség, de más politikai szervezetekben és tudományos intézményekben, szervezetekben, öngazgatási közösségekben felvessék és megvitassák a tudomány szerepét, valamint felelősségét a társadalmi rendszer kidolgozásában és megvalósításában. A problémakör elemzésekor nem kell figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a társadalomtudományok nem csak „felaprózottak”, de többé-kevésbé zártkörű rendszereket alkotnak (valójában klánok szerint tömörülnek, amelyeknek megvannak tulajdon „törzsfőik” és íratlan, de rendkívül szigorú viselkedési normáik). Elég gyakori eset, hogy ezek erőiket eltékozzolják, mivel tudományos megbeszélések és együttműködés hiányában többen is azonos kutatómunkán

dolgoznak (tulajdonképpen a nyilvánosan, becsületesen, emberi módon folytatott tudományos dialógusok hiányáról van szó). Mindez csökkenti a társadalmi tudományokban amúgy is kevésnek bizonyuló szakkáder munkájának hatékonyságát. Általánosan ismert tény, hogy a társadalomtudományok terén a jól megalapozott tudományos projektum a tudományok-kutatómunka már több mint felének elvégzését jelenti. Ennek ellenére éppen a tudományos projektumok kidolgozásában érezhető legjobban a társadalomtudományok dezintegrálódása, és itt pazarolják el feleslegesen a legtöbb energiát.

Alátámasztani mindezt úgy vélem nem szükséges, mert a bizonyító tények annyira ismertek, hogy már úgyszólván notórikusak is. Így például a társadalomtudományok terén mindössze egyetlenegy olyan tudományos projektum van, amely az egész országra kiterjed. Ez a küldött-rendszert tanulmányozó projektum, amelynek, mellékesen szólva, a kidolgozása és a valóra váltása is olyan nehézségekkel járt, hogy csaknem kérdésessé vált az egész munka. Az okokat, amelyek ebben közrejátszottak, meg lehet ugyan magyarázni, de nem lehet megindokolni.

III.

A TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA INTEGRÁLÁSA A SZAKIRÁNYÚ OKTATÁSI (KORÁBBI KÖZÉPISKOLAI), VALAMINT A FŐISKOLAI ÉS AZ EGYETEMI SZINTŰ OKTATÁSI RENDSZERREL

Nem kétséges a tudományos kutatómunka és az oktatási rendszer annyira különállnak, hogy közöttük a kapcsolatot csak az érdekközösség, vagy valamely más közvetítő intézmény jelenti. A tudományos kutatómunkának az oktatási rendszerbe való bevonulásával az oktatási rendszerből először is a legfőbb gyengéset kell mellőzni, el kell vetni azt a tévhitet, hogy a tanulás fő célja a tudáshalmozás, nem pedig a munkára és öngazgatásra való felkészítés. Másodsor nemcsak az elméletet kell tanítani, a jugoszláv társadalmi rend alkotmányos-jogi és politikai koncepcióit, hanem tudományos kutatómunkával elsősorban a gyakorlatot; így az iskolarendszer által a gyakorlat tanulmányozása szerkesztésének képezné a diákok és egyetemisták munkára és öngazgatásra való felkészítésének. A tudományos kutatómunkának az iskolarendszerbe való bekapcsolódásával a jugoszláv társadalmat, tapasztalatunkat, gyakorlatunkat adekvátabb módon értékelhetnénk. A középiskolás és az egyetemi oktatási rendszernek az a része, amely a társadalmi rend tanulmányozásával foglalkozik négy hibát rejt magában. Először: minden tanár többé-kevésbé maga szemlélteti a kutatások eredményeit a társadalom kicsiny szegmentumain és az értékelést is többnyire saját kritériu-

mai alapján végzi, aszerint hogyan tekint a jugoszláv társadalmi rend koncepciójára és gyakorlatára. Másodsor: a jugoszláv társadalom többnyire már nem létező történelmi szegmentumait teszik tudományos kutatás tárgyává. Többnyire a múltat tanulmányozzák, mert a múlt tanulmányozása nem von maga után kockázatot a kutatóra nézve. Ennélfogva a jugoszláv társadalom időszerű problémáit nemigen tanulmányozzák, következésképp az oktatási rendszer nem is igen nyújt képesítést a tanulóknak a tényleges munkára, öngazgatásra. Harmadszor: rendkívül nagy eltérések jelentkeznek a kutatómunka különböző, de néha még azonos eredményeinek magyarázásában és értékelésében — amihez részben, mint már említettem szűkkörű kutatások révén jutottak. A tudományos kutatómunkának az oktatási rendszerbe való bekapcsolódásával azaz a mai jugoszláv társadalom egészének tanulmányozásával csökkenének a jelenségek magyarázásában jelentkező, valamint a gyakorlat és elmélet között megmutatkozó különbségek. Negyedszer: gyakorlatunk és tapasztalataink értékelésében két véglet is megnyilvánult. Az egyik a minden létező túlzott dicsérete a tudomány részéről, a másik véglet, a mindennek „tudományos” lekicsinylése, lebecsülése. A két véglet között természetesen nem volt légüres tér, számos, különböző, olykor egymást kizáró értékelések hangzottak el a jugoszláv társadalmi gyakorlatról és tapasztalatokról.

IV.

A KORSZERŰ JUGOSZLÁV TÁRSADALOMNAK A TUDOMÁNYOS DIALÓGUS IRÁNTI IGÉNYE

A nyilvános dialógus kérdésének a jugoszláv társadalomban több vetülete van. Ezúttal azonban csak egy tényt hangsúlyoznék, nevezetesen azt, hogy a nyílt tudományos dialógus, különösen a társadalomtudományokban, szinte teljesen kihalt, azaz a korszerű jugoszláv társadalom problémáival kapcsolatban a nézetek különbözőségének nyílt, emberi, becsületes módon való konfrontációja nem létezik; hogy a tudományos dolgozók érintkezése zárt körökben (értsd: klánokban) történik, melyeken belül tudományos dolgozóink a „törzsfőnök” tézisének és koncepciójának adnak tápot. A tudományos dialógus valójában megakad ott, hogy a tudományos dolgozók olyan zárt körökben tömörülnek, melyek mindegyike köré a tábor legbefolyásosabb tudományos dolgozója vont egyfajta kérget (értsd: dogmát), azaz mindegyik élén — ha formálisan nem is — egy ember áll. Ennélfogva a tudományos tevékenység igencsak hajlamos a privatizációra és a fiatalok, a leendő tudományos dolgozók többsége mindenekelett kénytelen valamelyik klánhoz, valamelyik „törzsfőnökhöz” pártolni, tehát mindenképpen valamelyik klánt kell válasz-

tani, csak így kap lehetőséget arra, hogy tudományos dolgozóvá, tudóssá fejlődhessen. Ez ad neki fejlődési lehetőséget akár egyetemeinkről, akár tudományos-kutatóintézeteinkről van szó. Érdekes jelenség, hogy a szellemileg legtermékenyebb tudományos dolgozók azok közül kerülnek ki, akik egyetlen zárt körhöz (klánhoz) sem tartoznak, akik „begubódtak saját tudományukba”, a kutatómunkát egyedül végzik és olyannyira a könyvek világában élnek, hogy szinte már „elegendő társak önmaguknak”. Légüres térben lebegnek, s egy adott pillanatban, egyszerre, mindegyik klán megpróbálja kihúzni ebből a helyzetből, a nyilvánosság előtt klánjának tagsága közé sorolni. Ismét egy másik adott pillanatban mindegyik klán bojkottálja őket azzal a logikával élve: ha nem volt hajlandó a mi klánunkba lépni, akkor nyilván az ellentábor vagy a konkurens tagja, tehát eleve a mi ellenségünk.

Érdemes lenne foglalkozni azzal a kérdéssel, milyen szerepet tölthetnének be a tudományos egyesületek és szakegyesületek (politológusok, filozófusok, szociológusok, jogászok, mérnökök és technikusok, közgazdászok, pszichológusok stb.) a főt taglalt helyzet túlhaladásában. Ezek a tudományos és szakmai egyesületek egyfajta tribünt képezhetnének, illetve tribünné kellene alakulniuk, ahol nyilvános, kihangsúlyozom: nyílt, emberi becsületes módszerekkel élő tudományos dialógus folya. Erre annál is inkább szükség van, mivel az említett egyesületek tagságát tudományos dolgozók alkotják, akik — mivel a már említett zárt körökhöz tartoznak, tehát egymás között nem tartanak fenn intellektuális vagy tudományos téren szinte semmilyen kapcsolatot —, nem folytatnak tudományos dialógust, s nem élik a különböző véleményeket valló emberek közösségének kollektív szellemi életét.

Hasonló szerepet tölthetnének be a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága Elnökségének társadalmi kutatásokat végző központja, a köztársaságok központi bizottságainak marxista központjai, a tartományok marxista központjai valamint a kumroveci Josip Broz Tito Politikai Iskola. Az említett intézményeknek nemcsak a tudományközi dialógus serkentése a fő feladatuk, hanem mindenekelőtt az, hogy a jugoszláv társadalom korszerű kérdéseivel és a még nem tisztázott elméleti kérdésekkel kapcsolatos tudományközi dialógusának gyülekezőhelyévé és gócaivá váljanak. Ha tehát valahol is össze kell hoznunk a különböző tudományágak dolgozóit, ha valahol is valóra akarjuk váltani a tudományközi dialógust, akkor ennek mindenekelőtt ezekben a marxista központokban kell történnie. A folyóiratok, a „klán színezettől mentes” folyóiratok szerkesztőségeinek is fontos szerep jut e feladatban, hozzájárulásukkal serkenethetik, szervezhetik az interdiszciplináris dialógus életrekeltését.

A dialógus nélkülözhetetlenségét azért hangsúlyozom, mert társadalmunkban, mely mértani haladvány módjára sokszorozódik, a társadalmi gyakorlatban és a tudományban olyan kérdések gyülemlenek fel, melyekre még nincsenek általánosan elfogadható és alkalmazható megoldásaink. E vitás, vagy nyitott kérdésekre pedig van megoldás — egyik útja a

nyílt, becsületos tudományos dialógus. E dialógusokban azonban csak akkor jutunk el megoldásokig, ha a párbeszéd minden résztvevője egyformán él a dialógus lehetőségeivel, méltányolja az érveket, s ha a tudományos dialógusból végérvényesen kirekesztjük a politikai eszközökkel való önkényeskedést, parolázást és a felemelt hangot, mely leggyakrabban az érvek hiányát palástolja. Ez az álláspont bizonyos mértékben czyben bírálatom is. Annak a helyzetnek a bírálata, amelyben nincs nyílt, becsületos dialógus. Ezért tartom oly fontosnak Engels levelének alábbi részét, amelyet 1889. december 18-án Herson Tire-hez írt:

„A munkásmozgalom a fennálló társadalmi rend legélesebb bírálátán alapszik. Éltető eleme a kritika: hogyan kerülhetné meg tehát ő maga a bírálatot, hogyan törekedhet arra, hogy tiltsa a vitát? Vajon csak azért követelnénk meg másoktól a szólásszabdságot, hogy saját sorainkban lehetetlenné tegyünk?”

Engels idézett álláspontjában látom a megoldást a politikai és a tudomány viszonyának állandóan kísértő dilemmáira, különösen pedig abban a kérdésben, milyen helyzete, szerepe van a politikának a tudományos dialógus serkentésében és fejlesztésében magában a tudományos dialógusban is.

V.

A KORSZERŰ JUGOSZLÁV TÁRSADALOM ÉS AZ ELMÉLET MÉG VITÁS KÉRDÉSEINEK INTERDISZCIPLINÁRIS TANULMÁNYOZÁSA

Csak két kérdést említenék:

1. Olyan kollektív tudományos-kutatómunka fejlesztése, ahol a kutatócsoportokban a legkülönbözőbb profilú szakemberek, közgazdászok, szociológusok, filozófusok, mérnökök, jogászok, orvosok, politológusok, pszichológusok stb. vennének részt.

A kollektív tudományos-kutatómunka alatt a jugoszláv társadalom időszerű problémáinak és az elmélet még tisztázatlan kérdéseinek nem olyan tudományközi tanulmányozása értendő, melyben a tudósok ugyanannak a társadalmi jelenségnek egyes vetületeit vagy egyes szegmentumait vizsgálva a külön-külön kapott eredmények egyszerű matematikai összeadásával jutnak a kollektív tudományos-kutatómunka eredményéhez, vagy az egész társadalmi jelenség vizsgálatainak összességéhez, anélkül, hogy ez a kutatómunka eredményéből kitűnne. A kollektív tudományos kutatómunkának — foglalkozzék az a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseivel vagy az elmélet még vitás kérdéseivel — a tudományközi kutatómunka eredményeként olyan szintézist kell adnia, ami egészében ad képet a vizsgált jelenségről vagy az elmélet adott kérdéséről. Ezt pe-

dig ki kellett hangsúlyoznom, mert jelenleg nem ez a helyzet. Hogy erről megbizonyosodjunk elegendő lesz belelapoznunk azokba a könyvekbe, melyeket több szerző írt, azaz „szerzői kollektíva” munkája. Az első pillantásra már szembetűnik, hogy egy-egy ilyen könyv a közös munkának csak külön-külön részekből összeállt gyűjteménye, olyan írások gyűjteménye, melyek más-más tudományág szemszögéből íródtak. Az ilyen könyvekben, tankönyvekben nincs szintézis, nem köti össze semmiféle szempont azokat a kérdéseket, melyekről egy-egy szerző ír, nincs elegendő összefüggés az egyes szövegek között, maga a kiadvány pedig nem tükröz egy kidolgozott és következetesen érvényesülő koncepciót. Ezért, úgy vélem, a kollektív tudományos kutatásoknak (itt elsősorban a tudományközi kutatásokra gondolok) minden egyes tudomány kutatási eredményeinek szintézisét kell adnia, hogy a vizsgált probléma — akár a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseinek egészét vagy csak egyes szegmentumait, akár az elmélet még tisztázatlan kérdéseit taglalja — egy összefüggő egészként kerüljön napvilágra. Mindebből kifolyólag szükségesnek tartom a tudományközi kutatómunka és a tudósok kollektív munkájának gondolatát részletezni, komolyan kidolgozni.

2. A tudományos dolgozók, különösen pedig azok, akik többnyire tudományos kutatómunkát végeznek, az eredményesebb, minőségében magasabb szintű, tudományos és alkalmazhatóság szempontjából értékeesebb kutatási eredmények elérése érdekében mind szűkebb és szűkebb szakosodásra törekcszenek. Ez a leszűkítés, a szigorú specializálódás a természettudományok és a műszaki tudományok területén indokolt — a társadalmi tudományok viszonylatában azonban már kevésbé. A tudósok szigorú szakosodása csak megsokszorozza a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseinek, az elmélet még tisztázatlan kérdéseire irányuló tudományközi kutatások problémáit. Különösen nehezíti az eredmények szintézisét, ha a tudósok kutatási területe maximálisan leszűkített keretek között mozog, ha a társadalom időszerű kérdéseinek vizsgálatában nagyon kis szegmentumra, a társadalmi jelenségek vizsgálatában, elméleti kérdések tisztázásában nagyon is körülhatárolt szempontokra korlátozódik. Mindez arra utal, hogy szükségünk van „univerzális” tudományos dolgozókra, akik képesek lesznek a tudományközi tudományos-kutatómunka szintézisének az elkészítésére.

VI.

A TUDOMÁNYOS DOLGOZÓK

Ha valaki saját tudóskáért akar magának nevelni, az a nehézségek sokaságába ütközik. Csak néhányra hívnám fel a figyelmet. Az első: a tudományos dolgozók utánpótlása, azaz a fiatalok munkájának anyagi

és erkölcsi elismerése nagyon alacsony. A második: a kedvezőtlen státus, a tudományt uraló általános légkörben a fiatalnak nehéz a helyzete (a jövőbeli tudósnak először, ha tetszik, ha nem, „színt kell vallania” valamelyik szaktekintély mellett, hogy lehetősége nyíljon a fejlődésre). A harmadik: kimerítő elemzés alá kellene venni azt a gyakorlatunkat, hogy szakmai továbbképzés céljából a jövőbeli tudományos dolgozókat külföldi tanulmányokra küldjük. Szigorú görcső alatt kellene megvizsgáljunk a valódi effektusokat: a külföldi tanulmány egy-egy országban valóban képessé teszi-e majdani tudóst arra, hogy a mi jugoszláv társadalmunkat tanulmányozza. A negyedik: úgy vélem, hogy a fiatalok, a jövő tudományos dolgozói számára különböző formákban szervezeten kellene lehetőséget adnunk arra, hogy felkészülhessenek majdani feladataikra.

VII.

A POLITIKAI LÉGKÖR ÉS EGYÉB KÖRÜLMÉNYEK MINT A TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG NAGYOBB SZEREPÉNEK ÉS FELELŐSSÉGÉNEK TÉNYEZŐI

Ennek a problémának is több vetülete van. Csak néhányra szeretnék rámutatni. Mindenekelőtt annak a véleményemnek szeretnék hangot adni, hogy a tudományos tevékenység jelentősebb szerepet játszhat és nagyobb felelősséget vállalhat a társadalom termelőerőinek fejlődésében, ha rehabilitáljuk az alkotómunka anyagi és erkölcsi elismerését, értékelését általában, különösen pedig az olyan munkáért, amely valamilyen módon anyagi javakat termel. Tehát a termelőmunka, a legszeleesebb értelemben vett termelőmunka rehabilitálásával. A tudomány csak akkor válhat a munka termelőerőjévé és a társadalmi rendszer „termelő erőjévé”, ha a termelőmunka anyagi és erkölcsi értéke ismét visszakerül az őt megillető helyre. S hogy idáig még nem jutottunk el, számtalan példával bizonyíthatjuk. Érvként néhány olyan példát hozok fel, mely világosan mutatja milyen következményekkel jár az alkotómunka, különösen pedig a termelés körüli alkotómunka lebecsülése. A Szerb Szocialista Köztársaságban (az autonóm tartományok kivételével) összesen 84 000 egyetemi végzettségű szakember él. Ebből mindössze 34 000 dolgozik a gazdaságban, a gazdaságon kívüli tevékenységek pedig 50 000 szakembert foglalkoztatnak. Szűkebb Szerbia 2737 a tudományok doktora rangfokozatú szakembere közül csak 129 dolgozik a gazdaságban. Belgrádban 550 mérnök olyan társultmunka-szervezetekben, munkaközösségekben keresett állást, ahol objektíve nem dolgozhat saját szakmájában. A Kommunista című lap szerint gépészmérnökökről van szó, akik bankokban, öngazgatási érdekközösségekben keresik kenyerüket. Belgrád gazdasága

által foglalkoztatott egykori össz szakemberek 60 százaléka elhagyta a gazdasági társultmunka-szervezeteket, azaz hivatásukat, szakmájukat és a gazdaságon kívüli tevékenységben kerestek munkát. Belgrád összfoglalkoztatottjainak a gazdaságban csak minden tizennyolcadik dolgozója szakember. A gazdaságon kívüli tevékenységek összfoglalkoztatottjai között ezzel szemben minden harmadiknak egyetemi végzettsége van (a kimutatásban nem szerepelnek az egyetemek, tudományos kutatóintézetek dolgozói!). A szökés a termelésből a munkások körében is hasonló méreteket ölt. A jugoszláv fémipari dolgozók legutóbbi versenyének legjobb helyezettjei — egyetlen versenyző kivételével — úgy nyilatkoztak, hogy szeretik munkájukat, értékelik a munkát, melyet a gép mellett végeznek, de ez a munka anyagilag és erkölcsileg annyira lebecsült, hogy ezt az első kínálkozó alkalommal ott fogják hagyni. Először rezsimumkásnak mennek, majd az igazgatóságra, később, ha erre lehetőségük nyílik, az öngazgatási érdekközösségek szakszolgálatába, ügyviteli bankokba, biztosítóintézetekbe, az államigazgatási szervekbe, külkereskedelembé stb Szeretnék rámutatni, hogy a termelés és a nem gazdasági ágazatok közötti különbség, az itt vagy ott végzett munka közötti különbség az anyagi elismerés tekintetében nem is annyira a személyi jövedelmeknél olyan szembetűnő. A nagy különbségek az egyik dolgozóra eső jóléti alapból juttatott eszközökben mutatkoznak: a gazdaságon kívüli tevékenységben nagyobb lehetőség van az olyan alkotmányos jogok megvalósítására, mint amilyen a lakás, szakmai továbbképzés, ösztöndíj a dolgozók gyermekeinek iskoláztatására, külföldi szakmai továbbképzés és egyéb priviligiumok.

Talán okulásul szolgál majd az az adat, hogy a legfejlettebb kapitalista országokban a tudományos kutatómunkával foglalkozó össz szakembergárda 60—70 százaléka a termelővállalatokban dolgozik, illetve a termelővállalatokba kihelyezett tudományos-kutatóintézetekben, melyek zömmel alapvető kutatásokkal foglalkoznak. Alapvető kutatásokra költött pénz a világon összesen (nem számítva a szocialista országokat) 98 százaléka mindössze néhány, a legfejlettebb kapitalista országban összpontosul.

Térjünk vissza most ezzel a témával társadalmunkhoz. Társadalmunk azokat az embereket, akik a tudományos munkával hivatásszerűen foglalkoznak az anyagi és erkölcsi elismerés eddigi formáival arra ösztönözték, és mai formáival is arra ösztönözték, hogy ne azt a munkát végezzék, amelyekre tanulmányaik során fölkészültek. Arra serkenti őket, ne vállaljanak nagyobb szerepet, ne vállaljanak nagyobb felelősséget a társadalom termelőerőinek fejlesztésében, a fejlődést serkentő megoldások keresésében és magában a fejlesztés megvalósításában. A tudományos munkával foglalkozó ember objektíve nem akar a — termelőmunka jelenlegi lebecsülése miatt — tevékenysége révén a munka és a társadalmi rendszer termelő erőjévé válni.

Véleményem szerint az igazsághoz tartozik, hogy a politikai légkör nem volt mindig megfelelő a tudományos tevékenység érvényesülésére.

Így például akkor, amikor az öngazgatási érdekekkel szemben álló technokratizmust bírálta, nem vontak határt a technokratizmus — mint szakemberek hatalma a dolgozók és a dolgozók által teremtett jövedelem között —, és az olyan tudományos munka között, amely nemcsak hogy kiegészítője, de elengedhetetlen feltétele az öngazgatás továbbfejlődésének. Nem vonták ki a bírálat alól azt a tudományos munkát, melynek jelentős szerep jut a termelőerők és a társadalmi rendszer fejlesztésében, s mely előfeltétele a tudományos-technológiai folyamatoknak és a szocialista öngazgatású társadalom koncepciójának.

Utóirat: Írásomban megkíséreltem nevén nevezni azokat a problémákat, melyek jelenlétét nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha a tudomány helyzetéről, társadalmunkban betöltött szerepéről kezdünk vitát. Igyekeztem „leltárba venni” a tudománynak a társadalmi fejlődésben vállalt nagyobb szerepének és felelősségének feltételeit. Írásommal dialógus kibontakozására adok lehetőséget mindazokról a kérdésekről, melyeket az írott szó erejével itt ecseteltem. A körülmények úgy hozták, hogy egy „bekonferált” dialógus első résztvevője lettem. Ha már így van, szeretném kihangsúlyozni, hogy a témával kapcsolatban nem mondtam el cikkemben mindent, amit elmondhatnék. S az, amit itt elmondtam, a beharangozott dialógus folyamán korántsem jelenti majd azt — remélem a dialógus, az érvek konfrontálódása nyíltan, becsületos módszerekkel történik —, hogy mindenáron védeni fogom mindazt, amit ebben a szövegben leírtam. Ellenkezőleg. Hálás leszek mindazoknak, akik fejtegetésemhez bírálón viszonyulnak és érvekkel kérdőjelezik meg azt, ami írásomban vitatható — nyílt dialógus formájában, az érvek kölcsönös tiszteletbentartásával.

Fordította *Hornok Ferenc*

Rezime

Mesto i uloga nauke u razvoju proizvodnih snaga i društvenog sistema

Nauka bi ubuduće morala imati veću ulogu i preuzeti na sebe veću odgovornost u planiranju razvoja proizvodnih snaga, kao i u planiranju strukture proizvodnih snaga, te određivanju intenziteta njihovog razvoja. Činjenica je da odluku o tome za sada donose najčešće politički forumi, pretežno na volontaristički način bez dubljih naučnih analiza i bez usaglašenih stavova i interesa širih društveno-političkih regija. Negativne posledice svega toga u odnosu na jugoslovensko društvo, su višestruke, ikao na primer: preterana koncentracija akumulacije, bez stvarne saglasnosti onih koji su je stvorili; predimenzionirane investicione odluke, za koje se već sada zna da za njihovu proizvodnju i usluge uopšte ili u planiranom obimu nema prostora ni na domaćem, ni na stranom tržištu; relativno dugo zadržavanje reproduktivne sposobnosti i privrede i materijalne osnove samoupravljanja na nivou proste reprodukcije itd.

Sve nabrojane i druge negativne posledice voluntarističkog raspolaganja akumulacijom imaju razarajuće dejstvo na poželjan proces oblikovanja proizvodnih snaga jugoslovenskog društva.

Dva najvažnija zadatka nauke su osposobljavanje kadrova za stvaranje vlastite tehnologije proizvodnje i organizacije rada zbog smanjivanja zavisnosti (tehnološke i ekonomske) jugoslovenske privrede od razvijenih kapitalističkih zemalja, te razrada koncepcije samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva.

Ovakav prilog nauke razvoju proizvodnih snaga i društvenog sistema nauka može ostvariti samo ako se sama prestrukturira te postane integralan deo proizvodnih snaga rada jugoslovenskog samoupravnog društva.

Summary

The Role and Function of Science in the Development of Productonal Forces and Social System

Science should assume a more significant role and more responsibility in promoting plans for the development of productional forces, as well as, in determining the rate of their development. It remains the domain of political forums to decide on these questions, mostly on a voluntary basis, in absence of detailed scientific analysis, and proper coordination of opinions and interests of wider social&political areas. The adwers repercussions created by this are manifold, like: heavy concentration of accumulation, without the actual consent of those who made provisions for it, decisions effecting far fetched investments, financing projects for which there is neither at home nore abroad expected a demand on the planned scale; and the comparatively slow growth of productivity in economy, which delays the necessary preconditions of selfmanagement. All this tends to keep things at the level of simple reproduction.

All the shortcomings resulting from voluntary disposal over the accumulation, as outlined above, and others not accounted for, have a destructive effect on the development of the forces of production.

The two most important tasks of science are, the training of skilled stuff for the construction of our own technology of production and management, so that we can break away from (technological, economical) dependance from the developed capitalist countries, and the elaboration of the organizational conception of the Yugoslav society, on a selfmanagement basis.

Such a tribute to the growth of productional forces, as well as, the strengthening of social system, is only possible by its own reorganization and incorporation into the productional forces of labour in the Yugoslav selfmanaging society.

(J. J.)